

Elliptikus listák jogszabálysövegekben

Hamp Gábor¹, Syi¹, Markovich Réka^{2,3}

¹ BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék 1111 Budapest, Egrý József u. 1.
hampg@eik.bme.hu, i@syi.hu

² ELTE Filozófiatudományi Doktori Isk., Logika Tanszék 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/I

³ BME Üzleti Jogi Tanszék, 1111 Budapest, Magyar Tudósok körútja 2.
markovich@phil.elte.hu

Kivonat: Kutatásunk jogszabálysövegek gépi feldolgozására irányul. A jogszabályokat adatbázisba töltve tízezres korpuszt hoztunk létre, majd kidolgoztunk egy olyan algoritmust, amely – döntően reguláris kifejezések segítségével – képes a szerkezeti egységek azonosítására, típusba sorolására, a jogszabály szerkezeti struktúrájának feltárására, a grafoelliptikus felsorolások (Goody-listák) megtalálására és az ellipszisek feloldására. Az ilyen elliptikus listák jelentőségét jelzi, hogy a korpuszunk közel harmadát teszik ki. A jogszabályszerkesztésre vonatkozó jogszabály megadja, hogy a Goody-listáknak négy típusa lehet, ezért megvizsgáltuk, hogy milyen nyelvi eszközök állnak rendelkezésre a típusok azonosításához. Azt találtuk, hogy a természetes nyelv felszíni szerkezetének elemzése könnyen hibás értelmezésekhez vezethet a tipizálás során. A problémás esetek helyes megoldásához deontikus és kijelentéslógikai eszközöket is igénybe vettünk, hogy – olykor a hétköznapi intuíciónkkal ellentétben – logikailag érvényes végeredményt kaphassunk. Kutatásunk tanulsága, hogy a jogszabályok elemzése során a nyelvtechnológiai eszközök mellett szükség van logikai apparátus használatára is.

Jack Goody, a torontói kommunikációelméleti iskola tagja az írásbeliség elemzése során megemlíti, hogy az írásnak vannak olyan technikai lehetőségei, amelyek a szóban kifejezett nyelvi kommunikáció számára nem állnak rendelkezésre [5]. Példaként hivatkozik a **listákra**, **táblázatokra** vagy a **keresztrejtvények** sajátos elrendezéseire. Bennük is a természetes nyelv mondatai reprezentálódnak, de úgy, hogy közben a beszédhez képest többre vagyunk képesek. Az írásbeliségre jellemző megoldásokat Goody **grafonyelvi technikáknak** nevezi. Közös jellemzőjük, hogy segítségükkel az írás kétdimenziós, vizuális térben olyan információt is reprezentálni lehet, amelyet a beszélt nyelv linearitásába nem tudunk megragadni, kifejezni. Goody grafonyelvi technikái közül számunkra a listák lesznek érdekesek a következőkben, mivel ezek értelmezhetők speciális ellipszistechnikaként is. [14].

3. § E törvény alkalmazásában

a) *dohánytermék: bármilyen módon fogyasztásra szánt, részben vagy egészben dohányból készült termék, [...]*

c) *fiatalkorú: aki a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem... [2]*

Ez a lista(részlet) azért mondható ellipszisnek, mert a két listatétel önmagában nem értelmezhető teljes mondatként. Csak akkor érthetjük meg a jogalkotói szándékot, ha a két listapontot egyenként összeolvassuk az idézet elején álló, bevezető szöveggel. A

lista bevezető része („E törvény alkalmazásában”) csak egyszer szerepel, de ezt a lista értelmezése során többször „használjuk” egymás után. A jogszabályszövegekben nagyon nagy arányban fordulnak elő ilyen listák.

A jogszabályok a hétköznapi nyelvhasználathoz képest formálisabb természetes nyelvű szövegek. Ez a formalizáltság különösen megnyilatkozik a jogszabályok szerkezeti tagolásában. Rendelet szabályozza a jogszabályszerkesztés szigorú rendhez kötött menetét. [1]

A jogszabályokat pontosan definiált szerkezeti egységekre kell felosztani, és rögzítve van az is, hogy a jogszabály „... szerkezeti egységeit folyamatos sorszámozással vagy a latin ábécé betűivel meg kell jelölni. Jogszabály tervezete jelöletlen szerkezeti egységet nem tartalmazhat” [1 (37. § (1))]. Ezt a minősítést értelmezhetjük úgy is, hogy a jogszabályok **jelölt szerkezeti egységekből** állnak. A vonatkozó rendelet az alábbi szerkezeti egységeket nevezi meg.

36. § (2) *Jogszabály tervezetében alkalmazható szerkezeti egység...*

- a) az alpont,
- b) a pont,
- c) a bekezdés,
- d) a szakasz,
- e) az alcím,
- f) a fejezet,
- g) a rész és
- h) a könyv. [1]

A jogszabályok szerkezeti egységei között meglepően nagy számban vannak **jelölt listák**, olyan elliptikus felsorolások, amelyek elemei önmagukban nem alkotnak teljes mondatot, így a pontos jelentésük kibontásához szükség van az ellipszisek feloldására. A jogszabályszerkesztésre vonatkozó normaszöveg előírásai miatt bizonyos szerkezeti egységek esetén nem lehetséges az ellipszistechnikák alkalmazása, ugyanis a **bekezdések** (és az ennél „magasabb szintű” szerkezeti egységek) esetében nem megengedett a bekezdésen túlnyúló hatókör. [1 (46.§)] Ez a tilalom nem engedi meg a bekezdések szintjén, tehát a bekezdések közti ellipszis alkalmazását. Ebből következően csak a pontok és alpontok esetében lehetséges az ellipszistechnika és a jelölt listák igénybevétele.

Ezeket a jelölt listákat **Goody-listáknak** nevezzük. Mivel a Goody-listák strukturált ellipszistechnikának minősíthetőek, ezért a leírásukban érdemes megjelölni azokat a strukturális jellemzőket, amelyek segíthetnek minket a listákban rejlő teljes mondatok felépítésében. A Goody-listáknak mindig van egy (és csak egy) **fejtétele**, amely felvezeti a lista többi elemét. Ezt követik a **listatételek**, amelyekből legalább kettőnek léteznie kell ahhoz, hogy listáról beszélhessünk. Nem mindig fordul elő, de elképzelhető, hogy a listatételeket egy önálló sorral zárják le, amely viszont ugyanolyan szereppel rendelkezik, mint a lista fejtétele. A lista elején álló elemet nevezhetjük **nyitófejtételnek**, az egész szerkezetet lezáró komponenst pedig a lista **zárófejtételének**. A vonatkozó jogszabály az általunk nyitófejtételnek nevezett konstrukciót „nyitó szövegrész”-nek, míg a zárófejtételt „záró szövegrész”-nek nevezi [1 (47.§ (1))]. Amennyiben a jogszabályok szövegében be tudjuk azonosítani a nyitófejtételt (és, ha van, akkor a zárófejtételt), valamint a felsorolás tételeit, akkor a

fejtétel(ke)t és az egyes listatételeket sorban összetéve (konkatenálva) teljes mondatokat kaphatunk.

Kutatásunkban arra a feladatra vállalkoztunk, hogy a jogszabályszövegek gépi elemzésével megtaláljuk a Goody-listákat, és az elliptikus elemeket feloldjuk. Az elemzés első lépéseként létrehoztunk egy jogszabálykorpuszt úgy, hogy egy PostgreSQL adatbázisba betöltöttük hat jogszabály teljes szövegét. Minden szerkezeti egység egy-egy rekordba került. A több, mint tízezres rekordszám azért jött létre, mert a hat jogszabály között volt a polgári törvénykönyv is, amely az átlagosnál jóval hosszabb törvénynek számít. A korpuszban reguláris kifejezések segítségével tipizálást végeztünk a rekordokon, amelynek eredményeként az egyes rekordokat szerkezetiegység-típusokba soroltuk be. A tipizálás során a reguláris kifejezéseken keresztül megragadható morfológiai jellemzőkön túl olykor figyelembe kellett venni strukturális információt is, ú. m. a szerkezeti egységek sorrendiségét, a rekordok egymáshoz való viszonyát is. A következő lépésben azonosítottuk a korpusz Goody-listáit és a listák szerkezeti elemeit – ismételten reguláris kifejezések segítségével (néha strukturális információ igénybevételével). A 10 500 rekordnyi korpuszban 540 Goody-listát találtunk úgy, hogy ebben összesen 3000 rekord volt érintett. Tehát a jogszabályok közel harmada Goody-listába rendezett (tehát elliptikus) szöveg. Az elliptikus fejtételeket és listatételeket egymáshoz illesztésével teljes mondatokat képeztünk (reguláris kifejezésekre támaszkodó SQL-parancsok segítségével), így a 3000 Goody-lista rekordból 2200 szemantikailag is érvényes állítást vagy másként: Goody-mondatot kapunk. Egy-egy Goody-listából annyi szemantikailag teljes mondatot „állíthattunk össze”, ahány listatétel szerepel benne összesen.

A listatételek és a fejtételek egymáshoz való kapcsolódását két szinten is elemezhetjük. Egyfelől megvizsgálhatjuk, hogy milyen a viszony a fejtétel és a listatételek között, ha utóbbiakat együttesen, egyetlen összetett állításként vesszük figyelembe. Nevezzük ezt **külső kapcsolatnak**, amivel azt fejezhetjük ki, hogy a listatételek milyen logikai művelettel kapcsolódnak (egyenként is, egészében is) a hozzájuk képest „külső” fejtételhez. A listatételek közti viszonyt viszont nevezzük **belső kapcsolatnak**, amivel az „egyenrangú” listatételek egymáshoz kapcsolódásának minőségét jellemezhetjük. Elsőként foglalkozzunk a belső kapcsolatokkal!

Egy adott Goody-listából jól képzett Goody-mondatok valamilyen logikai művelettel kapcsolódnak egymáshoz, és együttesen lefedik az eredeti Goody-lista teljes szemantikai tartalmát. A megvizsgálandó kérdés itt az lehet, hogy milyen logikai kapcsolatok léteznek a Goody-listákon belüli listatételek (illetve a Goody-mondatok) között. A jogszabályszerkesztésről szóló jogszabály – a felsorolás tételei közti logikai kapcsolat szerint – négyféle típust különít el.

7. § *Felsorolás alkalmazása esetén egyértelművé kell tenni, hogy a felsorolás elemei közül*

a) *valamennyinek teljesülnie kell,*

b) *egyik sem teljesülhet,*

c) *pontosan egynek kell teljesülnie vagy*

d) *legalább egynek teljesülnie kell ... a joghatás kiváltásához.* [1]

A fenti típusokat úgy értelmezhetjük, hogy azok a felsorolt tételek mint kijelentések közt érvényesített logikai műveletek minőségében térnek el egymástól. Amikor valamennyi felsorolt elemnek teljesülnie kell (a) pont), akkor logikai **konjunkcióról**

(„és”-kapcsolatról) van szó. A *d*) pont esetében logikai **diszjunkció** („megengedő vagy”-kapcsolat) köti össze az elemeket, míg a *c*) pont a **biszubtrakcióra** (a „kizáró vagy”-kapcsolatra) utal. Végül: amikor egyik elem sem teljesülhet (ez a *b*) pont elvárása), akkor a **konnegáció** műveletéről beszélhetünk. [13] A pontos és egyértelmű értelmezés érdekében nézzünk meg pár példát mindegyik típusra! A legkevesebb problémát a konjunkcióval összekötött mondatok adják. A következő idézet erre szolgáltat példát.

6. § (5) *A felsőoktatási intézmény a működését akkor kezdheti meg, ha*
a) a fenntartó kérelmére a felsőoktatási intézmények nyilvántartását vezető szervtől (a továbbiakban: oktatási hivatal) megkapta a működési engedélyt, nyilvántartásba vették és
b) az Országgyűlés döntött az állami elismeréséről. [3]

Ez az eset azért tartozik a **konjunktív** felsorolások közé, mert a teljes lista igazságához az kell, hogy a felsorolás mindegyik eleme teljesüljön. Ennek a típusnak fontos minősége az, hogy a következmény (joghatás) nem jön létre, amennyiben bármelyik „feltétel” nem teljesül. Ezzel – bizonyos értelemben – ellentétes a **konnegációs lista** logikája, amikor a felsorolás egésze akkor igaz, ha a benne szereplő tételek mindegyike hamis. A következő két listában a listaelemek konnegációs viszonyban állnak.

- 4:108. § *Nem lehet az apaság vélelmét megtámadni, ha*
a) a származás reprodukciós eljárás következménye ...; vagy
b) az apaságot bíróság állapította meg. [4]

A konnegációs összetételt úgy lehet a „legkönnyebben” felismerni, ha a listatételekre alkalmazható érezzük a ‘sem-sem’ formula. A fenti idézetben szereplő fő állítás („az apaság vélelmének megtámadhatósága”) akkor lehet igaz, ha sem egyik, sem másik listatétel nem igaz (vagyis a származás nem reprodukciós eljárás következménye és az apaságot nem állapította meg bíróság). Ugyanezen logikával értelmezhetjük a következő idézet tartalmát is.

- 4:127. § (2) *Nincs szükség az örökbefogadáshoz az örökbefogadó házastársának hozzájárulására, ha*
a) a házastárs cselekvőképtelen vagy ismeretlen helyen tartózkodik; vagy
b) a házastársak között az életközösség megszűnt. [4]

Amennyiben a joghatás kiváltásának lehetséges feltételei „kizáró vagyos” viszonyban vannak, amikor a lehetséges feltételek közül mindig pontosan egy (egy és csak egy) feltétel érvényesülését „várjuk el”, akkor a feltétel közti logikai kapcsolat a **biszubtrakció**.

106. § (4) *Egyazon módosító rendelkezéssel kell az egymást közvetlenül követő, azonos időpontban módosuló,*
a) egyazon magasabb szintű szerkezeti egységbe tartozó vagy
b) egyetlen magasabb szintű szerkezeti egységbe sem tartozó, azonos szintű szerkezeti egységeket újraszabályozni. [1]

A két feltétel egyszerre sosem teljesülhet, ezért ez a – két elemű – felsorolás mint egész akkor lesz igaz, ha valamelyik listatétel igaz, a másik pedig nem. Ez a konstrukció alkalmazható akkor is, ha több, mint két tételt kapcsolunk össze egymással.

Ekkor is csak egy tétel lehet igaz úgy, hogy eközben az összes többi elemnek hamisnak kell lenni ahhoz, hogy a felsorolás egésze igaz lehessen.

Az egyik leggyakoribb és talán legegyszerűbbnek tűnő logikai művelet a **diszjunkció**, ám jogi környezetben meglepő állítás fogalmazható meg ezzel kapcsolatban. A belső kapcsolatokban gyakran előfordulnak vagylagos felsorolások, ám amikor a listatételek diszjunkcióját a külső kapcsolat mentén fel akarjuk bontani, akkor meglepő jelenségeket tapasztalhatunk. Egyfelől nem (feltétlen) segítenek a felszíni jegyek az elemzésben, másfelől furcsa paradoxonok adódnak bizonyos kapcsolatokban. A probléma érzékeltetésére nézzünk meg két jogszabályrészletet. Mindkettő ugyanabból a törvényből származik, a jogi tételek címetzetei, előírásai is hasonlóak egymáshoz, ám a felsorolás elemei közti logikai kapcsolat jelzésére más kifejezést alkalmaznak a két listán belül. Az első listában az ‘és’ terminus használata a konjunkció mondatkapcsolódási típusát „sejteti”.

2:28. § (1) *A gondnokság alá helyezést a bíróságtól*

- a) a nagykorú együtt élő házastársa, élettársa, egyenesági rokona, testvére;
 - b) a kiskorú törvényes képviselője;
 - c) a gyámhatóság; és
 - d) az ügyész
- kérheti. [4]

Ha a jogszabályrészlet valós helyzetben történő alkalmazását képzeljük el, akkor tűnhetne úgy is, hogy a fenti passzust – az ‘és’ konjunkciós kapcsoló jelenléte ellenére is – inkább diszjunkcióként, azaz vagylagos kapcsolatként kellene értelmeznünk. A következő, alakilag a fentihez rendkívül hasonló részlet is erősítheti ezt az interpretációs lehetőséget, hiszen ebben még a feltüntetett kapcsolóelem is a diszjunkciót sugalló ‘vagy’ terminus.

2:30. § (2) *A gondnokság alá helyezés megszüntetését a bíróságtól*

- a) a gondnokolt;
 - b) a gondnokolt együtt élő házastársa, élettársa, egyenesági rokona, testvére;
 - c) a gondnok;
 - d) a gyámhatóság; vagy
 - e) az ügyész
- kérheti. [4]

Ha példákat keresünk a mindennapi életből olyan helyzetekre, amelyekben a fenti két jogi passzus alapján kell eljárni, akkor mindkét esetben mondhatjuk azt, hogy akárki kéri is a felsoroltak közül akár a gondnokság alá helyezést, akár annak megszüntetését, a listán szereplők közül bárki élhet ezzel a jogával, tehát egyáltalán nem szükséges az, hogy minden felsorolt szereplő egyszerre nyújtson be kérelmet a szabályozandó kérdésben. Ez a gyakorlati megfontolás újra csak azt erősíti, hogy ezekben az esetekben diszjunkcióról kellene beszélnünk. Azonban minden „sugallat” és a gyakorlati példákra való hivatkozás ellenére ezekben az idézetekben konjunkcióként kell értelmeznünk a listatételek közötti kapcsolatokat. Állításunk igazolásának első lépésként fel kell hívnunk a figyelmet a jogszabályok ama minőségére, hogy az ezekben szereplő mondatok mind normatív jellegűek, amit legtöbbször deontikus operátorok alkalmazásával fejezünk ki. A fenti két idézetben a kulcsmozzanat a zárófejtételekben szereplő ‘kérheti’ predikátum, amelyben „tetten érhető” a megenge-

dés minősége (tehát egy deontikus operátor jelenléte). A deontikus logikában már évtizedek óta ismert az a tétel, ami a most tárgyalt jelenséget is megmagyarázza, hogy ti. a diszjunkcióval összekapcsolt proposíciókra együttesen érvényesített megengedő operátort úgy bonthatjuk fel összetevőkre, hogy a megengedő operátor hatókörében levő diszjunkció helyett konjunkciót kell írunk. [15], [7], [8], [6], [9] Idézzük fel itt Jennings egyik példáját! Ha vesszük a következő mondatot:

‘Fred vagy Bill jöhet.’

akkor a mondatban a két szereplőre egyszerre vonatkozó megengedés (‘jöhet’) úgy fejezhető ki a két szereplőre külön-külön, ha azt mondjuk, hogy:

‘Fred jöhet és Bill jöhet’

nem pedig úgy, hogy:

‘Fred jöhet vagy Bill jöhet’

mert ez utóbbi összetett mondat akkor is igaz lehet, amikor valamelyik összetevője hamis (tehát akár Fred, akár Bill nem jöhet), viszont ezt a értelmezést az első – belső összetételű – mondat még nem tette lehetővé. Ebből pedig azt a következtetést kell levonnunk, hogy nem a diszjunkciós, hanem a konjunkciós szétbontás a megfelelő megoldás. A korábban idézett deontikus logikai cikkekben ezt nevezik ‘free choice permission’ jelenségnek. A tételt a következő formulával reprezentálhatjuk:

$$\mathbf{P(A \vee B)} \Leftrightarrow \mathbf{P(A) \wedge P(B)} \quad (1)$$

ahol a **P**-vel jelöljük a megengedés deontikus operátort, A-val és B-val a proposíciókat (a jog által szabályozandó cselekvéseket leíró kijelentéseket), illetve a szokásos módon hivatkozunk a két, szóban forgó logikai kapcsolóra (illetve a modális kijelentések közti ekvivalenciarelációra).

Csak akkor érthetjük meg ezt a furcsa jelenséget, ha tekintetbe vesszük a jogrendszernek azt a minőségét, hogy a jogszabályokban megfogalmazott előírások címzettjei az állampolgárok és a jogalkalmazók (ítélkezők, bírók) egyaránt. A gondnoksággal kapcsolatos két fenti jogszabályrészletet úgy kell értelmeznünk, hogy az az ítélkező személynek szól, és amikor a bírónak döntenie kell, hogy megfelelő ember kéri-e a gondnokság alá helyezést (vagy a gondnokság megszüntetését), akkor neki a felsorolás(ok) mindegyik elemének igazságát kell feltételeznie. Bárki jelentkezhet a felsoroltak közül, a bírónak az idézetben rögzített módon kell eljárnia, és ezt csak a konjunkciós művelet tételezésével tudjuk megfelelőképpen leírni. Mivel ebben a jelenségben fontos, hogy a felszíni szerkezet diszjunkciót sugall, miközben ténylegesen konjunkcióról kell beszélnünk, ezért elnevezhetjük **„diszjunktív konjunkciónak”**, hogy jelezni tudjuk azt, hogy itt nem a hagyományos értelemben vett, „tiszta” konjunkcióról van szó. Mindez azt jelenti, hogy az ilyen, első látásra diszjunktív szerkezetű listák valójában konjunkciók, és eltekinthetünk (sőt, el kell tekintenünk) attól, hogy a formális jellemzőik (például a tételek közé betett kapcsolószavak, mint a ‘vagy’ vagy az ‘és’ használata) mit sugallnak önmagukban.

A jogi korpusz elemzésekor találhatunk olyan példákat is, amelyek újra csak diszjunktiónak látszó konjunkcióként értelmezhetőek, miközben nincs a szerkezeten belül megengedő operátor, tehát más típusként vagy altípusként kell minősítenünk a fent definiált diszjunktív konjunkcióhoz képest. Előfordulnak például olyan listák, amelyekben nincs semmilyen felszíni utalás a deontikus jellegre (nincs a mondatban deontikus operátor), de azért tudjuk, hogy kötelezésről van szó. Ilyenkor **rejtett** vagy **látens kötelezésről** beszélhetünk. Vegyük a következő példát.

- 2:33. § (2) *A gyámhatóság a gondnokot a tisztségéből elmozdítja, ha a gondnok*
- a) a kötelezettségét nem teljesíti;*
 - b) nem az előzetes jognyilatkozatban foglaltak szerint jár el; vagy*
 - c) egyéb olyan cselekményt követ el, amellyel a gondnokolt érdekeit súlyosan sérti vagy veszélyezteti. [4]*

Az idézetben szereplő ‘elmozdítja’ kifejezést úgy kell értelmeznünk, hogy az ítélezőnek (itt: a gyámhatóságnak) ‘el kell mozdítania’ a gondnokot, ha bármelyik feltétel teljesül a felsorolásból. Itt újra csak arról van szó, hogy a felsorolás egésze csak akkor igaz, ha az összetétel felbontása során a listatételek közti kapcsolatot konjunkcióként értelmezzük (hiába vannak diszjunkcióra utaló felszíni jelek). A konjunkciót azonban már mással magyarázhatjuk az előző típushoz képest. Itt ugyanis egy bikondicionális külső kapcsolat van a fejtétel és a listatételek között, amelyben a listatételek a fejtétel érvényességi feltételeinek számítanak. E kapcsolatnak az alábbi logikai szerkezete:

$$H \leftrightarrow (A \vee B) \Leftrightarrow (A \rightarrow H) \wedge (B \rightarrow H) \wedge ((A \vee B) \leftarrow H) \quad (2)$$

ahol H a fejtétel, míg A, B és C a listatételekben megfogalmazott feltételeket jelenti. Ez az ekvivalencia mutatja meg, hogy az ilyen típusú feltételfelsorolások a jogszabályokban a szükséges-elégséges feltételek megjelölését jelenti. Azt, hogy ez a számítógépes szövegfeldolgozás szempontjából mit jelent, az ekvivalencia jobb oldalából olvashatjuk ki. Ezen az oldalon a nyilak irányára az a magyarázat, hogy míg a listaelemek egyenként elégséges feltételül szolgálnak ahhoz, hogy a fejtételben jelölt kötelezés beálljon, a teljes képhez számításba kell vennünk, hogy valamelyik listatétel bekövetkezése szükséges feltétel (ott ezért nem a feltételek felől megy a nyíl, mint az elégséges feltételek esetében a kondicionális logikai kapcsolónál, hanem a másik irányba, retrokondicionális viszonyt jelölve) [10] (12)]. Ahhoz, hogy erre a fejtétel-feltétel viszonyra ekként tekintsünk, használjuk azt a előfeltevést, hogy egy adott jogkövetkezmény beálltához szükséges valamennyi feltételt egyazon listában, kimerítően felsorol a jogalkotó (taxatív felsorolást végez). A felbontás után az egyes – újonnan megkapott – egész mondatoknál figyelniük kell arra, hogy a felszíni szerkezetükben retrokondicionálist fognak ugyan mutatni, kondicionálisok lesznek, ahogyan azt az ekvivalencia jobb oldalának első két tagjánál látjuk. Nem kevés ilyen bikondicionális diszjunkció szerepel a Goody-listák között. Sok esetben a fejtétel végén szereplő ‘ha’ kötőszóval egyértelműen jelzik is ezt a feltételes kapcsolatot, de előfordul olyan eset is, amikor ez elmarad.

- 3:68. § (1) *A tagsági jogviszony megszűnik*
- a) a tag kilépésével;*
 - b) a tagsági jogviszony egyesület általi felmondásával;*
 - c) a tag kizárásával;*
 - d) a tag halálával vagy jogutód nélküli megszűnésével. [4]*

Ezt a felsorolást úgy is értelmezhetjük, hogy a listaelemek külön-külön, mind a fejtételben megragadott jogi konstrukció, jogi fogalom (itt: a ‘tagsági jogviszony megszűnése’) érvényességének feltételeit jelentik. Ismét kiemeljük, hogy pusztán a ‘ha’ kötőszó szerepeltetésével egy retrokondicionális viszonyt jelölünk, amennyiben a feltételek hátra vannak vetve: ahhoz, hogy tudjuk, bikondicionálisról van szó, hasz-

nálnunk kell azt az előfeltevést, hogy kimerítő a felsorolás. Gyakran előforduló jogalkotói megoldás azonban a példálózó felsorolás, melyet rendszerint a ‘különösen’ szó közbeiktatásával jelölnek a fejtételben. Ilyen esetekben bizonyosan nem beszélhetünk retrokondicionálisról annak ellenére sem, hogy hátra vannak vetve a feltételek. Kondicionális viszony áll fenn az egyes feltételek és a fejtételben elhelyezett jogkövetkezmény között, hiszen nem kell valamelyik feltételnek teljesülnie ahhoz, hogy beálljon a jelzett jogkövetkezmény, viszont ha teljesül valamelyik feltétel, biztosan számolhatunk a jogkövetkezménnyel. Így például:

2:43. § *A személyiségi jogok sérelmét jelenti különösen*

- a) *az élet, a testi épség és az egészség megsértése;*
- b) *a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése;*
- c) *a személy hátrányos megkülönböztetése;*
- d) *a becsület és a jóhírnév megsértése;*
- e) *a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog megsértése;*
- f) *a névviseléshez való jog megsértése;*
- g) *a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog megsértése.* [4]

Bármelyik feltétel bekövetkezése a személyiségi jogok sérelmét jelenti, de a felsoroltakon kívül még számos egyéb lehetőség is van, ami azt jelenti, így ezen feltételek megvalósulása nem szükséges, csak elégséges, vagyis kondicionális viszonyal van dolgunk. Az ilyen eseteket az alábbi formula írja le.

$$(H \leftarrow (A \vee B \vee C)) \Leftrightarrow ((H \leftarrow A) \wedge (H \leftarrow B) \wedge (H \leftarrow C)) \quad (3)$$

Az IRM rendelet [1 (7. § (2))] előírja, hogy a különböző felsoroláselemek (a mi listatételeink) közötti viszony vonatkozásában az utolsó előtti listaelem után kell szerepelnie a kötőszónak. Így a logikai kapcsolat megtalálásához elegendő lenne elvileg ezt megnéznünk a vonatkozó rekordban. Azonban, mint fentebb láttuk, korántsem az, hiszen a tényleges logikai kapcsolatot befolyásolja, hogy a lista fejtételében milyen deontikus operátor van, illetve az, hogy kondicionális normáról van-e szó. Vagyis az automatizált feldolgozáskor ezeket a tényezőket is számításba kell vennünk.

*

A tanulmány a 83887. sz. OTKA kutatás keretén belül készült.

Hivatkozások

1. A jogszabály szerkesztéséről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet
2. A gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvény
3. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
4. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
5. Goody, J.: Nyelv és írás. In: Nyíri, K., Szécsi, G. (szerk.): Szóbeliség és írásbeliség. Áron, Budapest (1998) 189–221
6. Jennings, R. E.: Can There Be a Natural Deontic Logic? *Synthese* 65/2 (1985) 257–273

7. Kamp, H.: Free Choice Permission. *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* 74 (1973–1974) (1974) 57–74
8. Makinson, D.: Stenius' Approach to Disjunctive Permission. *Theoria* 50/2–3 (1984) 138–147
9. Makinson, D.: On a Fundamental Problem of Deontic Logic. In: McNamara, P., Prakken, H., eds.: *Norms, Logics and Information Systems. New Studies in Deontic Logic and Computer Science*, IOS Press (1999) 29–53
10. Markovich, R., Hamp, G., Syi: A kondicionálisok problémája jogszabálysövegekben. In: Tanács, A., Varga, V., Vincze, V., eds.: *X. MSZNY Konferencia, Szeged (2014)* 295–302
11. Markovich, R., Hamp, G., Syi: Errata parva. *Jogszabálysövegek gépi elemzésének tanulságai (kutatási műhelytanulmány)* (2014)
12. Madarász, Zs. A., Pólos, L., Ruzsa, I.: *A logika elemei*. Budapest, Osiris (2006)
13. Syi: syi.hu/cse. L'Harmattan – Könyvpont Kiadó (2014)
14. Syi, Hamp, G., Markovich, R.: *Goody-listák jogszabálysövegekben (műhelytanulmány)* (2014)
15. von Wright, G. H.: *An Essay on Deontic Logic and the Theory of Action*, Amsterdam (1969)